

INHOUD

INLEIDING

Een aparte groep	12
Nobele idealen	16
Adel en patriciaat	20

EEN KWESTIE VAN WAARNEMING

Wie het is, die is het ook	26
Adel in een republiek	29
Een golf van kritiek	34
Oude en nieuwe adel	37
De hete adem van modernisering	41
Op het breukvlak	48
Verloren hof	52
Het grote wegkruipen	57
De schaamte voorbij	59
Erfelijke ongelijkheid	63
Een aparte soort	65

HET BELANG VAN DE STAM

Kwartieren en diploma's	72
Nieuwe genealogie	76
Zekerheid door voorouders	79
Portretten	81
Huwelijkspolitiek	85
Huwelijksfeesten	94
Stamhouders	98

GEMENGDE GEVOELENS

De aristocratische houding	106
Ingetoomde emoties	109
Opgevoed door derden	112
Kostschool	116
In het leger	121
Eervordering	123
Duelleren	127
Non-conformisme	134
Adel tegen adel	137
'Schandalen'	143
Twee roze jonkers	148
Bescheidenheid	151
Standsbesef	154
Nostalgie	160
De dood	166

DECOR VAN HET ADELIJK LEVEN

Representatie	178
Kosmopolieten	183
Familiehuis	196
Paardenkrachten	205
De jacht	210
Den Haag, adelsstad	217
Passend gekleed	222
Aan tafel	235
'Er moet geld bij'	242
Shabby chic	248

ONDER ONS

Familie	256
Grote en kleine geloven	260
Taal	271
Personeel	278
Feesten en partijen	285
In ridderlijk verband	297
Wilde haren	310
Freules en mevrouwen	320

NOBLESSE OBLIGE

Het goede voorbeeld	340
Vrijgesteld	343
Dienstbaar	345
Traditionele functies	352
Liefdewerk	356
Kunst en wetenschap	362
Sport	373
Zwarte schapen	377

EPILOOG

Dankbetuiging	401
Bronnen en literatuur	403
Herkomst van de illustraties	416
Personenregister	417
Zaakregister	447

Reynier Vinkeles, vignet uit [Willem Kist], *Het leven, gevoelens en zonderlinge reize van den land-jonker Govert Hendrik Godefroi Blankenheim tot den Stronk* (Haarlem 1800).

INLEIDING

EEN APARTE GROEP

‘Adel, ach... die heeft in Nederland toch niks om het lijf,’ zo kreeg ik wel eens te horen tijdens het schrijven van dit boek. Bijvoorbeeld toen ik een bekende Nederlander wilde raadplegen die stamt uit een oude adellijke familie uit het oosten van het land. Ik wilde weten waarom hij zijn titel nooit gebruikt, en hoe hij, die als kritisch bekendstaat, over de adel denkt. Maar hij wilde niet: hij stond een beetje buiten dat wereldje, mailde hij. Bovendien had de Nederlandse adel toch nooit veel voorgesteld. Nee, hij vond het allemaal niet zo interessant, en zeker niet zo relevant.

Grappig: deze onwillige zegsman is blijkens het rode boekje, *Nederland's Adelsboek*, getrouwd met een barones uit een even oude familie als de zijne, uit dezelfde streek en van hetzelfde geloof. Een klassieke adellijke verbintenis. Hoe irrelevant is dan het adellijke wereldje? Tradities hebben dwingende kracht, bloed kruipt waar het niet gaan kan. Hoe verouderd ze ook schijnen, de ideeën en gewoonten die bij adeldom horen leven voort. Zij spelen een rol in het leven van iedereen die van adellijke afkomst is.

Adeldom is onderscheid. Wie van adel is, heeft het recht zich te tooien met titels of predicaten (zoals jonkheer, baron, gravin) en die ook vermeld te zien op alle officiële documenten. Meer voordelen zijn er niet aan verbonden, heel anders dan 250 jaar geleden, toen de adel onmiskenbaar aan de top van de samenleving stond en alle mogelijke voorrechten genoot. Daarvan is niets meer over – behalve dan het recht om lid te worden van exclusief adellijke verenigingen. Die verheugen zich momenteel in een ongekende belangstelling; alleen

al de Nederlandse Adelsvereniging heeft 1300 leden, meer dan ooit in haar ruim honderdjarige bestaan.

Het verschijnsel adel heeft iets biologerends: het is vrijwel onmogelijk om het te negeren of er onverschillig tegenover te staan. Dat geldt voor wie erbij hoort, maar zeker ook voor veel buitenstaanders. Dit boek gaat over hoe dat komt. Het gaat over beeldvorming en over de werkelijkheid daarachter. Leeft, denkt of voelt de adel anders dan anderen, hoe was dat in het verleden en wat is (of was) het verschil?

In veel Europese landen is de adel in de twintigste eeuw formeel afgeschaft en heeft het begrip geen juridische status meer. In Nederland wel,¹ net als in bijvoorbeeld België, Zweden en Engeland. Het heeft te maken met het feit dat dat monarchieën zijn. Misschien is het denkbaar om de twee te scheiden, maar in de praktijk hoort bij erfelijk koningschap ook erfelijke adel. Wie een koning wil, krijgt er niet alleen prinsen bij, maar ook graven en baronnen.

Er bestaan in Nederland nog ongeveer driehonderd adellijke geslachten, zoals dat ouderwets heet. Het zijn er de afgelopen eeuwen bijna twee keer zoveel geweest, maar veel namen zijn uitgestorven. Er sterven nog steeds families uit. In aantal personen echter is de adel niet gekrompen. Kort voor de Tweede Wereldoorlog ging het om ruim 7000 personen.² Nu spreekt de Hoge Raad van Adel alweer sinds enige tijd van 10000, maar voegt eraan toe dat het er ook 11000 kunnen zijn, misschien nog iets meer. Een aanzienlijk deel woont in het buitenland: 2500 à 3000 personen, aldus de secretaris van de Raad.³ Het staat wel vast dat de Nederlandse adel geen ‘bedreigde soort’ is.

De meeste families voeren geen titel; zij zijn naar adellijke begrippen het laagst in rang. Hun leden heten jonkheer en jonkvrouw (de zogenoemde predicaten). Ongetrouwde adellijke vrouwen worden

1 Op 1 augustus 1994 is de Wet op de adeldom in werking getreden, na op 10 mei van dat jaar te zijn bekrachtigd (Staatsblad 1994, nr. 360). Zie ook hierna, 63.

2 Kuiper, ‘Adel in Nederland’ (2000), 78.

3 Mededeling van E.J. Wolleswinkel, secretaris van de Hoge Raad van Adel, 6 december 2011.

soms nog ouderwets freule genoemd. Een treetje hoger staat een handvol ridderlijke geslachten: ridder is de laagste titel. Hogere titels zijn baron/barones en, daar weer boven, graaf/gravin. Er zijn nog ruim honderd baronnen-families en rond de dertig grafelijke. De Nederlandse adel kent buiten de koninklijke familie vrijwel geen prinsen. Markiezen, hertogen of burggraven zijn er amper. Een van de uitzonderingen is de Engelsman Nicholas Le Poer Trench, lid van het Engelse Hogerhuis en kunstenaar van beroep, die behalve graaf van Clancarty (Ierse adel) ook markies van Heusden is. De titel is in 1815 door Willem I verleend aan Richard Le Poer Trench, de Britse ambassadeur die de stichting van het Koninkrijk der Nederlanden bijwoonde. Tegelijkertijd, in juli 1815, werd de hertog van Wellington prins van Waterloo; die titel bestaat ook nog steeds.

De adel vormt een miniem deel van de Nederlandse bevolking, ruim een half promille, de omvang van één flink dorp. Maar de leden vallen wel op, en niet alleen door hun vaak kleurrijke namen. Hun traditionele positie aan de top van de sociale piramide zijn zij nog steeds niet helemaal kwijt: zij bekleden bovengemiddeld veel invloedrijke posities. In het jaarlijkse onderzoek van *de Volkskrant* naar de tweehonderd invloedrijkste Nederlanders staan in 2011 vijf adellijke namen (leden van het Koninklijk Huis niet meegerekend).⁴ Dat lijkt bescheiden, maar het is toch 2,5 procent, vijftig keer zo veel als wat statistisch te verwachten zou zijn.

De laatste tijd groeit de belangstelling voor deze bevolkingsgroep. In de jaren zestig en zeventig was een adellijke titel iets welhaast pijnlijks, een ongepast distinctiemiddel in een democratische samenleving; wie een titel had, deed er wijs aan hem niet te gebruiken. Zulke politieke correctheid is nu weer ouderwets. Sterker nog, op de opiniepagina's valt zo nu en dan te lezen dat elites zoals de adel juist een

4 'De elite in het Vervolg', *de Volkskrant*, 12 november 2011. Het zijn jonkvrouw Kajsa Ollongren, secretaris-generaal van het Ministerie van Algemene Zaken op plaats nummer 14, jonkheer Albert Röell, bestuursvoorzitter Kas Bank (128), jonkheer Rijnhard van Tets, oud-bestuurder ABN Amro (139), Chris baron van Boetzelaer van Oosterhout, oud-bestuurder Fortis (140), en jonkheer Diederik Laman Trip, oud-directievoorzitter ING Nederland (199).

speciale rol zouden kunnen spelen bij het terugbrengen van fatsoen en wellevendheid in een verruwende samenleving.

Als je de media mag geloven, is adel vooral iets moois en eerbiedwaardigs: deftige mensen, die het in de moderne tijd niet makkelijk hebben. Ze houden van hun familie, net als iedereen – alleen is de hunne nu eenmaal bijzonderder. Maar daardoor hebben zij ook een bijzonder verantwoordelijkheidsgevoel. ‘Wij hebben geleerd ons belangeloos in te zetten voor de maatschappij,’ vertellen bekende vertegenwoordigers van de groep, zoals de bejaarde jonkheer dominee C. van Eysinga, graag aan journalisten.⁵

En toch – is adel eigenlijk wel iets? Het verschijnsel lijkt te verdampen als je het wilt omschrijven. ‘Blauw bloed’ bestaat niet, dat is duidelijk. (Een mogelijke oorsprong van de term zijn de blauwe aderen die te zien zouden zijn onder de lelieblanke huid van mensen die nooit onbeschermd in de zon kwamen.) Adeldom is niet vast te stellen zoals iemands leeftijd of sekse, en er bestaat geen adels-gen. Wel staat vast wie in Nederland van adel is: uitsluitend de wettige en/of erkende kinderen van adellijke mannen. Maar aan de randen is de groep een beetje rafelig. Er zijn altijd mensen geweest die vonden dat zij van adel waren, of het recht hadden om als zodanig te worden erkend, terwijl dat volgens de bevoegde instanties niet zo was; die zijn er nog steeds.⁶

Het geheimzinnige van adeldom zit in het schemergebied tussen objectieve kenmerken en perceptie. Wie het weet, kijkt anders. Wie gelooft dat een edelman een nobel karakter heeft, of een rijzige gestalte, zal vaak bevestiging vinden voor dat idee en alle andere gevallen negeren als uitzonderingen. Floor barones van Dedem vatte dit effect bondig samen: ‘Als ik parels van de drogist draag, denkt iedereen dat het echte zijn. Als de buurvrouw ze om zou hebben, zou het meteen

5 Marjolijn van Heemstra, ‘De vergeten bovenklasse.’ *Vrij Nederland* 3 april 2010, 50-58.

6 Een lid van de familie Juchter van Bergen Quast voert sinds jaren een juridisch gevecht voor erkenning van de adellijke titel waarop hij naar zijn overtuiging recht heeft. Jan Taets van Amerongen, die de naam van zijn (adellijke) moeder draagt, spant zich al even lang in voor vererving van adeldom in vrouwelijke lijn (zie ook 99-101).

nep zijn. Zo werkt dat.⁷ Kortom, adel is iets omdat mensen geloven dat het iets is. Sociologen spreken van het ‘Thomas-theorema’: *If men define situations as real, they are real in their consequences.*⁸

Als bevolkingsgroep is de adel nauwkeuriger geboekstaafd dan enige andere groep. Niemand is anoniem. Dankzij het rode boekje zijn van iedereen die er de afgelopen 250 jaar bij heeft gehoord, de persoonlijke gegevens bekend. Geboorte- en sterfdatum, huwelijkspartners, namen van kinderen, woonplaats en vaak ook beroep of functie worden allemaal netjes bijgehouden. Wie over ze schrijft, moet dus oppassen als hij een naam noemt: alle voorbeelden kunnen worden opgezocht en nagetrokken. Wie was dat dan precies? Welke tak, welke generatie, welke Feijo, Amoene of Coenraad? Leefjaren? Zelfs de initialen in oude krantenberichten kunnen nog zonder veel moeite worden herleid tot personen.

Toch gaat het in dit boek niet in de eerste plaats om personen en evenmin om de adel als instituut of om specifieke families. De figuren en families die erin voorkomen, zijn niet meer dan voorbeelden. Zij zijn bedoeld als illustratie van een cultuur, een complex van ideeën en opvattingen zoals dat de afgelopen tweeënhalve eeuw heeft bestaan. Wie in het register kijkt, zal misschien bekende aristocraten missen of vinden dat andere, minder belangrijke wel erg vaak voorkomen: dit betekent alleen dat zij zich meer of minder leenden als steentjes in een groot mozaïek.

NOBELE IDEALEN

In de literatuur wemelt het van de edelmoedige jonkers en andere hoogstaande aristocraten. Alleen al taalkundig zit hierin iets logisch: het bijvoeglijk naamwoord ‘edel’ betekent oorspronkelijk hetzelfde als ‘van adel’. Hetzelfde geldt voor termen van buitenlandse

7 Elsevier, 14 december 1996.

8 Thomas en Thomas, *The child in America* (1928), 571-572.